

ביאורים

בימים הקרובים נעסוק בסוגייה שאפשר לומר שהיא היסודית ביותר בחינוך ילדי ישראל - מטרת החינוך. סוגייה זו משפיעה על החינוך כולו, כי היא מבררת את הנקודה היסודית ביותר - מה אני רוצה להשיג בחינוך הילד? לאן אני מכוון אותו? מנקודה עקרונית זו משתלשלים כל הפעולות החינוכיות שנבצע, ועל כן ההבנה מהי מטרת החינוך היא יסודית ועקרונית בדרכו של עם ישראל. תפיסתו של הרב קוק היא ישנה-חדשה, ובהחלט דורשת שינוי יסודי מתפיסת מטרת החינוך כפי שהיא נתפסת בדרך כלל.

הדרשה שנשא הרב קוק פותחת בשני מאמרי חז"ל, ולקראת סוף הדרשה ובניית העיקרון שמחדש הרב קוק - יתברר עומקם. ייתכן שהרב קוק מוכיח מכך שתפיסתו אינה חידוש פרטי שלו. תפיסתו היא תפיסתם של חכמי ישראל בכל הדורות, מנתינת התורה מסיני עד ימינו. כל שעלינו לעשות הוא לחזור לשיטתם של ראשונים, שירדו לעומקה של סוגיית החינוך.

בתחילת הדברים קובע הרב קוק עיקרון מוסכם - החינוך הוא יסוד הכול. זהו עיקרון שרואים בשטח, והעולם המודרני מסכים איתו ומשקיע משאבים רבים בנושא החינוך. החינוך הוא בניית משאבי העתיד, הילדים שמחר יהיו אנשים. וילדי ארץ ישראל, ילדי המושבות - הם בוני העתיד של הארץ. כיצד עלינו לחנך אותם? מהי המטרה שאנו מציבים לפנינו כשאנו רוצים לחנך אותם? ראשית, עוד לפני מטרת החינוך, קובע הרב קוק את דרך החינוך - החינוך צריך להתאים עם הטבע. החינוך לא נועד להוביל אנשים למטרות הרחוקות מהם. החינוך נועד לגלות את מה שטמון בפנים. החינוך אינו אלא הצמחה של הטבע הטבעי שקיים בילד.

לעם ישראל ישנו טבע מיוחד, טבע אלוהי. ישנה השלכה ישירה בין המצב הרוחני שלנו לבין מצבנו הגשמי, כפי שמופיע בתורה פעמים רבות, שעם ישראל יזכה לברכה או לקללה בהתאם למצבו הרוחני. נוסף לכך, נשמתנו הפנימית רוחנית ועליונה, וכל פגם רוחני פוגם בהופעתה בנו ובמעלתנו. לכן החינוך בעם ישראל צריך להיעשות בצורה מדויקת, כדי שהוא ישמור על המעלה הרוחנית הגבוהה שלנו.

הדבר נכון במיוחד בילדי ארץ ישראל. מילדים אלה אנו מצפים שבבגרותם הם יגשימו את תקוות הדורות ויבנו את ארץ ישראל מתוך קדושה וטהרה. זוהי משימה מסובכת, שדורשת רוח נישאה וחזקה, שמסוגלת - עם כל רוממותה - לעסוק בענייני חומר ומדינה. המשימה הזו דורשת הכנה מדויקת - כל הצמיחה של השתילים האלה שיפריחו את ארצנו תלויה באיכות השתילה. מהו החינוך שמתאים לילדי ישראל? על כך ירחיב הרב קוק בהמשך.

הרחבות

• תפקיד האומה לחנך את בניה

יסוד האומה ביחש העתיד שלה, תלוי ביסוד החנוך. מדברי הרב קוק אנו לומדים שעל העם לפתוח בתי ספר שבהם ילמדו התלמידים תורה ויראת שמים. אולם מתי עברה חובת החינוך מהאב לקהילה כולה?

בתלמוד הירושלמי מופיעה תקנה קדומה שתקן רבי שמעון בן שטח: "הוא התקין שלשה דברים: שיהא אדם נושא ונותן בכתובת אשתו, ושיהו תינוקות הולכין לבית הספר, והוא התקין טומאה לכלי זכויות" [כתובות ח, יא]. תקנה דומה נוספת מופיעה בתלמוד הבבלי בשם רבי יהושע בן גמלא: "דאמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישאל; שבתחלה, מי שיש לו אב - מלמדו תורה, מי שאין לו אב - לא היה למד תורה... התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים... ועדיין מי שיש לו אב - היה מעלו ומלמדו, מי שאין לו אב - לא היה עולה ולמד, התקינו שיהו מושיבין בכל פלך ופלך; ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז, ומי שהיה רבו כועס עליו - מבעיט בו ויצא, עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן, שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע" [בבא בתרא כא, א].

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל מבאר שתקנתו של רבי שמעון בן שטח לא מספיקה כשהיא עומדת בפני עצמה, שכן הוא תיקן שהילדים ילמדו בבית ספר, אבל חובת החינוך עדיין הייתה מוטלת על האב. רבי יהושע בן גמלא הלך צעד נוסף קדימה, והטיל את חובת חינוך הילדים לתורה ויראת שמים על בני העיר כולה [שמעון בן שטח ותורתו, סיני לב].

אל תגעו במשיחי - אלו תינוקות של בית רבן.

(שבת קיט)

אם ראינו עירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל - על שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים.

(פתיחתא דאיכה רבת)

יסוד האומה ביחש העתיד שלה, תלוי ביסוד החנוך. כבר נודע מכל חכמי לב, כי התקון בחנוך הוא תקון בכל, וזה אמנם נודע לנו מפי הנסיון לכל צדדיו, הרבה יותר ממה שאפשר לדעת מפי השמועה והלמוד. החנוך צריך שיהיה לעולם מתאים עם טבע האומה ואמתת תכונתה. ובישראל שהננו נבדלים הרבה מכל העמים, מבית ומחוץ, במעלות וזונות ותכונות נפרדות, ועם זה גם פן בחלשות שונות ולקוים מיוחדים שצריכים הגנות מיוחדות "רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על פן אפקד עליכם את כל עונותיכם". אנחנו צריכים לצרף שכלול החנוך תמיד לעמד על אפיה של אמתנו.

זה הדבר נוהג בישראל תמיד, בכל עת ובכל זמן ובכל מקום, אמנם יותר ויותר הדבר נוגע אלינו יושבי ארץ הקדש, וביותר יושבי המושבות, בוני הישוב החדש בדורנו, שהננו צריכים להיות מלאי עז ד' ותקות דור דורים. פה צריכה צורתנו האמתית להיות מפתחת בחנוך הילדים יפה יפה, וכשם שכל מעלה וכל תקון הגון שבו, הוא שרש נאמן לתקונים הבאים ושכלולים עתידים עלינו לטובה בעזרת צור ישראל ברוך הוא, פן כל קלקול והרסיה, כל עוות וטעות שבדבר הגדול הזה, הוא רקב כללי המהרס את כל אשר אנחנו שואפים לבנות, ומחבל את כל מעשה ידנו.

על פן באהבת עמנו וארצנו, אנו חייבים להתחזק ביותר ליסוד החנוך שבישוב החדש החביב, על היסוד הישראלי הטבעי, על יסוד קזה שנהיה בטוחים שהילד היהודי יהיה על ידו כשיגדל איש יהודי שלם, טוב לעצמו, גם טוב לעמו ונאמן לארצו באמונתו אמת. הפלל - טוב עם אלהים ועם אנשים.

איך אמנם עושים דבר זה, איך שותלים את פרום בית ישראל באפן שנהיה בטוחים שילכו יונקותיו ויגשגו יפריחו ויעשו שרש למטה ופרי למעלה? מובן הדבר שהתשובה הבטוחה היא: כשיהיו תנאי השתילה על פי הטבעיות המיוחדת שלנו, שתהיה חפשיית מכל חקוי שפל ליד עבודת פנימית, ביותר בדברים היסודיים שעקרי הצביון המפורט שלנו בהם תלויים. על פן אנחנו צריכים להשקיל מעט אל צורת החנוך ותעודתו בישראל, ואז מאליו יקרא ההבדל העמוק שבינו ובין תכונת החנוך הפללי שבעמים. וזה אמנם יורנו לדעת, עד כמה אנחנו מוכרחים להיות גבורי כח לכבש לנו דרך לעצמנו במהלך החנוך, ולא להפך לקופים מחקים, אפלו אם נתרגם את הכל עברית. לא הלשון הוא הכל, אף על פי שאין אנו ממעטים כלל ערכו הגדול, אבל העקר הוא הצורה ויסוד החיים העצמי.

(מאמרי הראיה, דרשה בעת חגגת בית התלמוד תורה ברחובות ת"ו)

סופרים - תלמידי חכמים. משנים - מלמדים. שבו - שבחינוך. יליד - תוצאת. עבודות פנימית - שעבוד ליצרים. הצביון - הצורה. תעודתו - מטרותו. ערכו - של הדיבור בעברית.

חשיבות החינוך
בעם ישראל

חשיבות החינוך
במושבות

היסוד הישראלי
הטבעי

צריך לכבוש דרך
ייחודית לישראל